

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.43>

ФІСКАЛЬНА ФУНКЦІЯ МИТНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ В КОНТЕКСТІ РІШЕНЬ ВИЩИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Машика Ю.В.,
*головний державний інспектор
відділу контролю митної вартості УМП, КМВ та МТР ЗЕД
Закарпатської митниці,
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Машика Ю.В. Фіскальна функція митних органів України в умовах правового режиму воєнного стану: аналіз проблем в контексті рішень вищих органів державної влади.

У статті проаналізовано проблеми реалізації фіскальної функції вітчизняними митними органами під час дії правового режиму воєнного стану в контексті рішень вищих органів державної влади. Досліджено значення фіскальної функції митних органів України для наповнення дохідної частини Державного бюджету України у довоєнний період та після початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України. Критично оцінено підхід до реформування митних органів України на основі пріоритету фіскальної функції. Вказано на необхідність використання сучасних тенденцій організації та функціонування митних адміністрацій у розвинених державах світу при проведенні реформ вітчизняних митних органів, які у першу чергу полягають у зміні підходів до розуміння діяльності митних органів України не як виключно фіскальної, а також як захисної та регулятивної. Проаналізовано прийняті в умовах воєнного стану нормативно-правові акти Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, які мали вплив на реалізацію митними органами України фіскальної функції. У ході аналізу нормативно-правових актів уряду та парламенту, прийнятих з метою стабілізації ситуації в економіці України після початку повномасштабного вторгнення російський військ на територію України, виявлено ряд недоліків нормотворчої діяльності даних вищих органів державної влади, які призвели до недоотримання державним бюджетом значних сум митних платежів. На основі проведеного дослідження норм актів Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України запропоновано зміни до відповідних нормативно-правових актів, які могли б покращити стан реалізації фіскальної функції митних органів України у перші тижні з моменту введення воєнного стану на території України. Встановлено необхідність залучення працівників профільних підрозділів ДМСУ до розробки нормативно-правових актів, які впливають на реалізацію фіскальної функції митними органами України. Вказано на основі напрямки вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності митних органів при реалізації ними фіскальної функції.

Ключові слова: митні органи, фіскальна функція, митні платежі, воєнний стан, оподаткований імпорт.

Mashyka Y.V. The fiscal function of the customs authorities of Ukraine in the conditions of the legal regime of martial state: analysis of the problems in the context of the decisions of the higher government bodies.

The article analyzes the problems of implementation of the fiscal function by Ukrainian customs authorities during the legal regime of martial law in the context of the decisions of higher state authorities. The significance of the fiscal function of the customs authorities of Ukraine for filling

the revenue part of the State Budget of Ukraine in the pre-war period and after the beginning of the full-scale invasion of the Russian troops on the territory of Ukraine was researched. The approach to reforming the customs authorities of Ukraine based on the priority of the fiscal function is critically evaluated. The necessity of using modern trends in the organization and functioning of customs administrations in the developed countries of the world during reforms of the Ukrainian customs authorities is indicated, which primarily consist in changing approaches to understanding the activities of customs authorities of Ukraine not only as fiscal, but also as protective and regulatory. In the course of the analysis of the normative legal acts of the government and the parliament, adopted with the aim of stabilizing the situation in the economy of Ukraine after the beginning of the full-scale invasion of the Russian troops on the territory of Ukraine, a number of shortcomings of the rule-making activities of these higher state authorities were revealed, which led to the failure of the state budget to receive significant amounts of customs payments. Based on the study of the norms of acts of the Verkhovna Rada of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine, changes to the relevant normative legal acts were proposed, which could improve the state of implementation of the fiscal function of the customs authorities of Ukraine in the first weeks after the introduction of martial law on the territory of Ukraine. It has been established the need to involve employees of specialized units of the State Customs Service of Ukraine in the development of normative legal acts that affect the implementation of the fiscal function by the customs authorities of Ukraine. It is indicated the basic directions of improvement of the regulatory and legal regulation of the activity of the customs in the implementation of their fiscal function.

Key words: customs authorities, fiscal function, customs payments, martial law, taxed import.

Постановка проблеми. Фіскальна функція займає особливе місце у системі функцій митних органів України. Однак, проведені в останнє десятиліття реформи та реорганізації митних органів внесли певний дисбаланс у функціональну складову їх діяльності, внаслідок чого спостерігається занадто висока концентрація уваги митної системи на забезпеченні належної реалізації фіскальної функції з одночасним послабленням ролі захисної та регулятивної функцій. Забезпечення надходжень митних платежів до Державного бюджету України та неухильне виконання прогнозованих показників таких надходжень стало чи не єдиним критерієм оцінки ефективності роботи окремого митного органу та Державної митної служби України (далі – ДМСУ) в цілому. За таких умов держава намагається збільшити дохідну частину державного бюджету за рахунок фіскального тиску на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД), а не за рахунок економічних реформ. Повномасштабне вторгнення російської федерації та введення на всій території України правового режиму воєнного стану мали суттєвий негативний вплив як на організацію діяльності митних органів України, так і на реалізацію ними фіскальної функції. Вищі органи державної влади намагалися своїми рішеннями максимально усунути негативні наслідки збройної агресії для економіки та фінансової системи України, однак уникнути певних прорахунків, які суттєво вплинули на реалізацію фіскальної функції митними органами України не вдалося, внаслідок чого Державний бюджет України недоотримав значні суми митних платежів.

Стан опрацювання. Проблематику реалізації фіскальної функції митними органами України частково досліджувала доволі велика кількість вітчизняних вчених: Бережнюк І.Г., Бобрижна Г.В., Додін Є.В., Дорофєєва Л.М., Ківалов С.В., Комзюк В.Т., Кормич Б.А., Кунєв Ю.Д., Лялька А.Б., Науменко В.П., Пашко П.В., Пісний П.Я., Приймаченко Д.В., Ченцов В.В., Федотов О.П. та інші. Однак, в силу необхідності функціонування в умовах правового режиму воєнного стану перед митними органами України постали нові виклики при реалізації фіскальної функції, пов'язані із забезпеченням належного рівня надходжень митних платежів до державного бюджету в умовах зниження обсягу оподаткованого імпорту. Таким чином, питання реалізації фіскальної функції митними органами України на практиці в умовах воєнного стану є дуже актуальним, потребує подальших досліджень та оперативного реагування на зміни, які відбуваються у цій системі митно-правових відносин.

Мета статті. Метою даної роботи є дослідження основних проблем реалізації митними органами України фіскальної функції в умовах правового режиму воєнного стану в контексті рішень вищих органів державної влади.

Виклад основного матеріалу. З історичної точки зору, фіскальна функція держави, в особі її митних органів є найдавнішою за усі інші. Згадки про такий вид державної діяльності сягає

часів стародавніх Єгипту (III тисячоліття до нашої ери) та Вавилону (II тисячоліття до нашої ери), а саме здійснення фіскальної функції залишалось єдиним завданням митної діяльності для європейських держав приблизно до кінця XVII століття [1, с. 56]. Є.В. Додін зазначає, що фіскальна функція митниці завжди була найважливішою функцією митної системи будь-якої держави, необхідність реалізації цієї функції і стала першопричиною виникнення митниці [2, с. 9]. Значення терміну «фіскальний» частково пов'язане з військовою сферою, оскільки термін «фіск» (від лат. «fiscus» – кошик) у Стародавньому Римі означав військову скарбницю, а вже за правління Октавіана-Августа фіском стали називали імператорську скарбницю, яка поповнювалася за рахунок доходів з імператорських маєтків, податків з імператорських провінцій, конфіскацій майна і статків засуджених осіб, військової здобичі [3, с. 29]. Де-факто, від цього терміну і походить діяльність, пов'язана з наповненням державного бюджету – фіскальна.

Фіскальна функція реалізується митними органами шляхом виконання ними відповідних завдань. В Україні основне завдання митних органів у сфері реалізації фіскальної функції вказане у статті 544 Митного кодексу України (далі – МКУ) [4] та у пункті 4 Положення «Про Державну митну службу України» [5], а саме забезпечення справляння митних платежів до Державного бюджету України, а також контроль правильності обчислення, своєчасності та повноти їх сплати. Досить довгий період часу стан забезпечення надходжень митних платежів до бюджету був чи не єдиним критерієм для оцінки ефективності діяльності окремих митниць та ДМСУ в цілому. У підходах до реформування та реорганізації ДМСУ використовувалась концепція максимальної «фіскалізації» митних органів. Мета цієї концепції була зрозумілою (наповнення державного бюджету, належний і всеосяжний контроль за справлянням митних платежів, активізація діяльності для унеможливлення ухилення від сплати митних платежів), однак методи були невдалими (об'єднання митних та податкових органів у Міністерство доходів і зборів, згодом його реорганізація у Державну фіскальну службу). Крім того, надмірна увага митних органів до наповнення державного бюджету часто призводить до невиправданого фіскального тиску на бізнес, що проявляється у прийнятті митними органами необгрунтованих рішень про визначення митної вартості товарів і про визначення коду товару, а також винесення недостатньо аргументованих карток відмов у митному оформленні товарів, щодо яких застосовані пільги та преференції, які успішно оскаржуються суб'єктами ЗЕД у судах.

Сучасні ж тенденції діяльності митних адміністрацій у розвинених державах світу свідчать про відхід від пріоритету фіскальної функції митних органів та їх концентрацію на реалізації захисної та регулятивної функцій, автоматизації та цифровізації митних процесів, широкому застосуванню митних спрощень, розвитку митного пост-аудиту та системи управління ризиками. Таким чином, досягається незалежність доходної частини державного бюджету від розміру митних платежів і забезпечується стійкість фінансової системи держави під час кризових явищ у митно-правовій сфері. Вказані митні системи за класифікацією Всесвітньої митної організації відносяться до категорії «митниця для учасників зовнішньоекономічної діяльності», тобто та, яка максимально орієнтована на забезпечення потреб суб'єктів ЗЕД, а не на забезпечення надходжень митних платежів до державного бюджету. Відповідно до цієї ж класифікації, на думку Г.В. Бобрижної, українська митна система відноситься до групи фіскальних органів «митниця для уряду», де основною функцією є фіскальна, і яка перебуває на стадії створення або становлення [6, с. 107].

Пріоритет фіскальної функції у діяльності митних органів України поступово призвів до серйозної залежності Державного бюджету України від стану надходжень митних платежів. Статистичні дані, наведені у таблиці 1 вказують на нарощування обсягу оподаткованого імпорту в Україні впродовж 2017–2021 років, завдяки чому зростали як обсяг надходжень митних платежів до Державного бюджету України, так і їх частка у структурі доходів Державного бюджету України. Однак, якщо приріст доходів Державного бюджету України можна вважати позитивним явищем, то зростання частки митних платежів у структурі таких доходів відноситься радше до негативного явища, який свідчить про наявність проблем у економіці країни.

Таблиця 1.
Обсяги доходів, оподаткованого імпорту, фінансової допомоги,
надходжень митних платежів та частки митних платежів
у структурі доходів Державного бюджету України у 2017–2023 роках*

Рік	Обсяг доходів Держбюджету України, млн.грн.	Обсяг фін. допомоги закордонних країн і міжнар. організацій, млн.грн.	Обсяг оподатк. імпорту, млн.грн.	Обсяг надходжень митних платежів, млн.грн.	Частка митн. платежів у структурі доходів Держбюджету України, %
2017	793265	1607,4	1218776,7	316418	39,9
2018	928108,3	1464,8	1435983,4	369646,3	39,8
2019	998278,9	1139,9	1403261,3	373076,6	37,4
2020	1076016,7	1029,7	1336751,3	362163,6	33,7
2021	1296852,9	1289,9	1843523,9	497162,1	38,3
2022	1787395,6	481090,7	1440855,1	318006,8	17,8
2023	2671998	433404,5	1062463,3	459800	17,2

*Створено на основі даних Міністерства фінансів України [7]

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України та введення на всій території України правового режиму воєнного стану нанесло значної шкоди реалізації фіскальної функції митними органами України. Державний бюджет України був позбавлений значної частки доходів у вигляді митних платежів, оскільки різко зменшився обсяг оподаткованого імпорту, було закрито велику кількість пунктів пропуску та внутрішніх митних постів на півночі, сході та півдні країни [8], повністю було припинено торгівлю з країною-агресором [9], заблокованими виявились українські морські порти, значна частина української території з важливими логістичними вузлами була окупована, країною-агресором було завдано масовані ракетні удари по об'єктам критичної інфраструктури в середині країни та майже повністю було зупинено експортно-імпорتنі операції у перші тижні вторгнення. Зі статистичних даних таблиці 1 можна побачити, що після введення воєнного стану та протягом 2022-2023 років помітно знизився обсяг оподаткованого імпорту та розмір частки митних платежів у структурі доходів Державного бюджету України. За таких умов, можна констатувати, що колапсу економічної системи України у 2022-2023 роках вдалося уникнути виключно завдяки фінансовій допомозі інших країн і міжнародних організацій.

В умовах правового режиму воєнного стану вищі органи державної влади України, у першу чергу уряд та парламент, почали активно приймати нормативно-правові акти, намагаючись стабілізувати ситуацію в економіці, налагодити безперешкодне ввезення на митну територію України товарів першої необхідності, гуманітарної допомоги та товарів військового призначення і водночас створити умови для відновлення можливостей митних органів належним чином реалізовувати фіскальну функцію, шляхом адміністрування митних платежів до державного бюджету, де ситуація була катастрофічною. Однак, у прийнятих актах Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України містились недопрацьовані і недосконалі норми, що призвело до позбавлення митних органів України можливостей для реалізації фіскальної функції щодо великого обсягу імпорتنих операцій.

24 лютого 2022 року Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову № 153 «Про перелік товарів критичного імпорту». Даною постановою було рекомендовано Національному банку забезпечити здійснення транскордонних валютних платежів за операції імпорту товарів згідно затвердженого переліку товарів критичного імпорту [10]. Відповідно Національним банком України було прийнято постанову № 18 від 24.02.2022 року, якою було заборонено здійснювати уповноваженим установам транскордонні перекази валютних цінностей з України, крім випадків здійснення імпорتنих операцій резидентів з купівлі товарів критичного імпорту [11]. Однак, перелік товарів критичного імпорту був недосконалим і не враховував усі потреби держави та бізнесу. Фактично, значна частина імпортерів була позбавлена можливості здійснювати оплату за товар, що означало неможливість здійснення ними імпорتنих операцій. У річному звіті Ради бізнес-омбудсмена за 2022 рік наведено деякі кейси щодо внесення змін до вище вказаної постанови, які були реалізовані за допомогою діяльності даної Ради. Так, дистриб'ютор аграрної техніки мав намір поставити в Україну іноземну сільськогосподарську техніку для проведення посівної кам-

панії. Він не міг придбати техніку у національних виробників, оскільки ті знаходяться в областях, де ведуться активні бойові дії. Водночас деревообробне підприємство через порушену логістику не могло придбати необроблену деревину у державних підприємств з інших областей. Обидві компанії стикнулися зі складнощами із розрахунком за імпортовані товари, оскільки останніх не було у переліку товарів критичного імпорту. З початком війни серед військових та переселенців із зони бойових дій збільшився попит на так звані «буржуйки». Основна частина печей на українському ринку забезпечується іноземними виробниками. Але компанія не могла здійснити розрахунок за печі, оскільки цей вид товару теж не увійшов до переліку товарів критичного імпорту. За допомогою Ради бізнес-омбудсмена відповідні товари були включені до даного переліку [12, с. 11-12]. Ми вважаємо, що з ряду причин урядом було не враховано багато критеріїв для віднесення товарів до категорії критичного імпорту. Саме тому, підприємства деякий час не змогли ввозити та розмитнювати товари, митні органи не адміністрували митні платежі до державного бюджету з таких операцій у рамках реалізації ними фіскальної функції, а у постанову КМУ № 153 від 24.02.2022 року довелось часто вносити зміни (за два роки майже 40 внесених змін).

Окремої уваги заслуговує постанова уряду від 09.03.2022 року № 236, якою Державній митній службі України чи визначеній нею митному органу було надано право здійснювати відстрочення сплати митних платежів під час ввезення на митну територію України товарів за переліком згідно з додатком до цієї постанови на підставі письмової заяви платника податків, поданої одночасно з митною декларацією [13]. Дане рішення уряду, на нашу думку, було недопрацьованим, у першу чергу, через невдалу конструкцію статті щодо перенесення строку сплати митних платежів на період, який не може бути точно визначеним, оскільки тривалість введеного воєнного стану передбачити неможливо. Зрозуміти масштаби втрат Державного бюджету України можна буде після скасування правового режиму воєнного стану, оскільки у ДМСУ відсутні механізми стягнення митних платежів з суб'єктів ЗЕД, які скористалися правом на відстрочення. Крім того, існує велика вірогідність, що частина таких суб'єктів ЗЕД може на момент скасування воєнного стану вже не існувати або бути неплатоспроможною. Для уникнення такої ситуації, ми вважаємо, що доцільніше було б ввести більш конкретний строк, на який надається відстрочення (наприклад три або шість місяців), оскільки головна ідея відстрочення – це можливість сплатити митні платежі до державного бюджету вже після реалізації ввезеного товару на внутрішньому ринку. Отже, можна констатувати, що впроваджена урядом система надання відстрочення теж негативно вплинула на реалізацію митними органами України фіскальної функції, оскільки сплата значних сум митних платежів перенесена на, фактично, невизначений термін і існує висока ймовірність, що частина цих коштів так і не буде сплачена до Державного бюджету України.

Ще одним неоднозначним кроком можна назвати прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» від 24.03.2022 року, яким було повністю звільнено від оподаткування ввізним митом та ПДВ товари, що ввозяться на територію України в режимі імпорту платниками єдиного податку I-III груп, що сплачують податок за ставкою 2%, а також повністю звільнено від оподаткування ввезення транспортних засобів громадянами [14]. Звільнення від сплати мита і ПДВ нічим необмеженої кількості товарів призвело до того, що такою пільгою скористалась дуже велика кількість підприємств та підприємців для ввезення товарів, які важко назвати критично необхідними для держави у період воєнного стану (брендовий одяг та взуття, меблі преміум-класу, дорогі автомобілі, побутова техніка та інші високоліквідні товари). Непоодинокими були факти переходу суб'єктів господарювання на потрібну для застосування пільги систему оподаткування. Також, прослідковувались ситуації, коли власники підприємств-імпортерів, які не мали змоги перейти на потрібну систему оподаткування, використовували фізичних осіб-підприємців I-III груп для ввезення товарів із звільненням від сплати митних платежів для власних комерційних цілей. Внаслідок цього, держава недоотримала мільйони гривень митних платежів з товарів, які явно не були критично необхідними для держави і громадян, а ДМСУ, здійснюючи митне оформлення даних вантажів, була позбавлена можливості реалізувати фіскальну функцію. На нашу думку, надання такої пільги в цілому є ефективним механізмом уникнення дефіциту критично необхідних товарів на ринку, однак, вважаємо, що більш дієвим було б встановлення чіткого переліку товарів за критерієм першочергової необхідності (ліки, продукти харчування, теплий одяг і т.п.), який можливо і не усунув би

повністю зловживання пільгою, однак частково забезпечив би надходження митних платежів до державного бюджету.

Також, вказаним вище законом було регламентоване звільнення від оподаткування ввезення транспортних засобів громадянами, що призвело до ще більш негативних наслідків для України, які полягали не лише у неможливості митних органів реалізовувати фіскальну функцію і забезпечувати надходження митних платежів до державного бюджету, але і у нанесенні серйозного удару по міжнародному іміджу України як держави, яка протидіє збройній агресії. Річ у тім, що повне звільнення від оподаткування транспортних засобів громадян, яке в основному було прийняте для полегшення ввезення автомобілів для Збройних Сил України, дозволило скористатися цією пільгою посередникам, які отримуючи надприбутки, не сплатили жодних платежів до Державного бюджету України. Крім того, вкрай негативним фактором стали багатокілометрові черги з автомобілів, які сформувались перед кордоном у сусідніх з Україною державах (Словаччині, Угорщині, Польщі). Громадяни держав Європейського Союзу, частково з податків яких формувалась фінансова, військова та гуманітарна допомога Україні, зі здивуванням спостерігали як громадяни держави, у якій введено військовий стан, скуповують тисячі автомобілів для власних потреб. Варто зауважити, що серед тих автомобілів були й автомобілі преміум-класу, які коштують кілька десятків тисяч євро і які, на нашу думку, не повинні були звільнитись від оподаткування. Апогеєм стала проблема з ввезенням в Україну гуманітарної допомоги та товарів військового призначення, оскільки транспортні засоби з цією категорією вантажів не могли швидко потрапити в Україну у зв'язку зі скупченням легкових автомобілів, які прямували в Україну на розмитнення. На наш погляд, в умовах воєнного стану недоцільним було запровадження повного звільнення від оподаткування ввезення громадянами транспортних засобів (виключенням могла б стати пільга для громадян, які втратили власний транспортний засіб внаслідок військової агресії російської федерації). Більш дієвим, на нашу думку, міг стати механізм зменшення сукупної вартості розмитнення транспортних засобів на період дії військового стану (наприклад на 30 чи 50 % від діючих ставок) або запровадити кілька фіксованих ставок митних платежів в залежності від технічних параметрів автомобіля (наприклад 500, 1000, 1500 Євро), а ввезення транспортних засобів для Збройних Сил України та інших військових формувань забезпечити через канали гуманітарної допомоги. Реалізація вище вказаного підходу теж сприяла б збільшенню кількості ввезених автомобілів громадянами в Україну для вільного обігу, але водночас дозволила б частково наповнити державний бюджет митними платежами.

Висновки. Збройна агресія російської федерації нанесла серйозну шкоду процесу реалізації фіскальної функції митними органами України, що у свою чергу, стало серйозною проблемою для формування дохідної частини Державного бюджету України. Вищим органам державної влади України варто враховувати сучасні тенденції організації митних адміністрацій у розвинених державах світу, які пов'язані з розвитком економіки та відходом від пріоритетності фіскальної функції у діяльності митних органів для зменшення залежності державного бюджету від митних платежів. При прийнятті нормативно-правових актів в умовах правового режиму воєнного стану, які стосуються реалізації фіскальної функції митними органами, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України необхідно дотримуватись принципу гнучкості, основою якого є забезпечення балансу між підтриманням належного рівня надходжень митних платежів до Державного бюджету України та створенням умов для полегшення здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами господарювання за допомогою спрощень, пільг та преференцій. Особливо важливим аспектом при прийнятті рішень вищими органами державної влади з вище вказаних питань є безпосередня участь посадових осіб профільних підрозділів ДМСУ, відповідальних за адміністрування митних платежів, у розробці нормативно-правових документів, які впливають на реалізацію фіскальної функції митними органами України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ківалов С.В., Кормич Б.А. Митна політика України: підручник. Одеса: Юридична література, 2001. 256 с.
2. Додін Є.В. Правоохоронна функція митних органів. *Митна справа*. № 6 (66). 2009. С. 76–84.
3. Ярошенко Ф.О. Історія податків та оподаткування в Україні: навч. посіб. для студ.вищ. навч.закл. за заг.ред. А.М. Подоляки. Київ: ДП «Вид.дім «Персонал», 2012. 416 с.

4. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення 20.03.2024).
5. Положення про Державну митну службу України: постанова Кабінету міністрів України від 06.03.2019 р. № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#n209> (дата звернення 20.03.2024).
6. Бобрижна Г.В. Удосконалення механізмів реалізації державної митної політики в Україні: дис. ... з держ. управління. Дніпропетровськ, 2014. 222 с.
7. Доходи державного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income> (дата звернення 20.03.2024).
8. Про тимчасове закриття деяких пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.02.2022. № 188-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 20.03.2024).
9. Про застосування заборони ввезення товарів з Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.04.2022 № 426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.03.2024).
10. Про перелік товарів критичного імпорту: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2022. № 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2022-%D0%BF/ed20240305#Text> (дата звернення 20.03.2024).
11. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 р. № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22/ed20220224#Text> (дата звернення 20.03.2024).
12. Річний звіт 2022. Рада бізнес-омбудсмена. Офіційний сайт «Business OMBUDSMAN council». 51 с. URL: <https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/8-years-ua-fin.pdf> (дата звернення 20.03.2024).
13. Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.03.2022 р. № 236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2022-%D0%BF/ed20220309#Text> (дата звернення 20.03.2024).
14. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 року № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (дата звернення 20.03.2024).
15. Рогач О.Я., Белов Д.М. Категорія «парадигма» в сучасних умовах функціонування української держави: теоретичні засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2022. С. 37–42.
16. Легеза Є.О., Белов Д.М., Деякі особливості правового регулювання статусу Державної служби фінансового моніторингу України. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 73(5). 2022. С. 51–56.
17. Лазур Я.В. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 392–398.